

ANADOLU'DA BİR TATAR NOYANI: SAMAGAR

Ahmet TOKSOY*

Öz: Samagar Noyan Kara Tatar kabilesindedir. İlhanlı Devleti zamanında Anadolu'daki Moğol ordusunun başkomutanı oldu.

Samagar Noyan iyi niyetli ve adil bir komutan olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Samagar, Noyan, Kara Tatar, İlhanlı, Anadolu

SAMAGAR: A TATAR NOYAN IN ANATOLIA

Abstract: Samagar Noyan was a member of the Kara Tatar tribe. He was the commander-in-chief of the Mongol Army in Anatolia in times of the Ilkhanid State.

Samagar Noyan was a gracious and righteous commander.

Key Words: Samagar, Noyan, Kara Tatars, Ilkhanids, Anatolia

ANADOLU'DA BİR TATAR NOYANI: SAMAGAR

İlhanlı Devleti, 1256'da Hülagü'nün İran'a gelmesinden sonra kurulmuştur. Hülagü, Mengü/Münke ve Kubilay Han'ın kardeşi olup Tuli Han'ın oğlu idi. Hülagü Han'ın 1265'te ölümünden sonra yerine en büyük oğlu Abaka İlhan seçildi (Aksarayî, 2000: 58). Abaka, tahta geçtikten sonra devletin merkezini Tebriz'e taşıdı. Vezirlik makamı, dirayetli, hayırsever bir şahsiyet olan Şemseddin Muhammed Cüveynî'nin uhdesine bırakıldı (Aksarayî, 2000: 60). Hülagü Han'ın devrinde olduğu gibi Abaka zamanında da Celayirli İlgey Noyan, Sulduz Suncak (Soğuncak) Aka, Abatay Noyan (Konğurat), Arğun Aka (Uyrat), Durbay (Tatar), Sunitay (Sünit), Şiktur (Celayir) ve Samagar (Kara Tatar) gibi büyük noyanlar hanlığın idaresinde etkiliydiler (Sümer, 1969: 38).

Abaka Han döneminde 1265-1277, Kara Tatar kabilesinin tümen beyi Samagar Noyan "Rum memleketleri emir-i leşker'i" oldu (Togan, 1981: 235). Oldukça dirayetli bir hükümdar olan Abaka, kuzeyde Berke ve Mengü Temur kuvvetlerini ve Horasan'da da Çağataylı Barak'ı yendikten sonra dikkatini asıl kuvvetli hasmı Baybars'a çevirdi. Onun Anadolu'ya yapacağı bir sefere karşı ilk tedbir olarak kardeşi Acay ile birlikte Samagar Noyan'ı¹ da bu ülkeye gönderdi. Samagar 1272'de Baybars'a (1260-1277), Abaka'ya isteklerini bildirmesi, kendisinin de bunların tahakkukunda yardımcı olacağı hususunda haber gönderdi. Hatta Baybars, Samagar'dan gelen bu haberden memnun kalarak elçiler gönderdi. Gelen elçiler, hükümdarları adına Samagar'a bir ok ve Abaka'ya da bir zırh verdiler (Sümer, 1969: 38-39).

Esasen Muineddin Süleyman mutlak hâkimiyetini kurmak maksadıyla kendisine engel gördüğü devlet adamlarını ve sultanları hep Memlûk devleti veya dolayısıyla İzzeddin Keykâvus taraftarı olarak tasfiye etti.² Bunu

---

*Yrd.Doç.Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler ABD Öğretim Üyesi

¹ Prof. Dr. Faruk Sümer, Samagar Noyan'ı, "Samagar Noyan, ağır başlılığı, hilmî ve adil idaresi ile Moğollar arasında nadiren rastlanan bir şahsiyetti." diyerek onun büyük bir Noyan olduğunu ortaya koymaktadır. Bk. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 38.

² Muineddin Süleyman, Baybars'ın elçileriyle Abaka Han'a gidince kendisini sürekli baskı altında bulundurdıkları gerekçesiyle Han'ın kardeşi Acay Noyan ve ordu komutanı Samagar Noyan'ı Abaka

yaparken de Anadolu halkının Baybars gibi büyük bir İslam mücahidine ve bu Türk hükümdarına karşı beslediği sevgi ve ümit duygularını kendi iktidarı için tersine bir istikamette kullandı. Aslen bütün Memlûklar gibi Baybars da Kıpçak Türklerinden idi. Haçlılar ve Moğollara karşı kazandığı zaferlerle o, iki düşman arasında kalan İslam dünyası gibi Anadolu Türkleri için de bir kurtuluş ümidi oldu. Bu sebeple de durumu bilen Abaka Han, Selçuklulara bir türlü itimat etmedi. Sultan Baybars, 1271 Haziran'ında Şam'da bulunduğu sırada Samagar Noyan ile Muineddin Pervâne'nin Konya'dan gelen iki elçisini kabul etti. Bunların iki komşu devlet arasında dostluk kurulması ve Abaka'ya elçi göndermesi teklifleri ile karşılaştı. Bundan dolayı da Sultan Baybars da kendi elçileri ile yukarıda ifade ettiğimiz gibi Abaka'ya bir zırh, Samagar'a da bir ok gönderdi (Turan, 1993: 535-536).

Baybars, Abaka'dan İslam beldelerine saldırmamasını istedi fakat İlhan, bunu reddettiği gibi elçilere de pek hoş olmayan sözler söyledi. Arkasından da Moğol ve Selçuklu kuvvetleri ile Birecik'i kuşatılırsa da pek başarılı olamadılar (Sümer, 1969: 39). Samagar'ın bu savaşta bulunduğu dair bir kayıt yoktur. Çünkü onun adına kaynaklarda rastlanmamaktadır. Memlûk Sultanı Baybars 1277'de önce Halep civarına, daha sonra da Anadolu'ya yöneldi. Bunun üzerine Kırşehir kışlağında bulunan Toku/Tuku ile Tuda'nın³ Elbistan taraflarına yöneldiler. Elbistan Ovası'nda Moğol-Selçuklu ve Gürcü İttifak Ordusu Memlûk ordusu ile karşılaştı. Yapılan savaşta Baybars parlak bir zafer kazandı.⁴ 1277'de durum değişti ve Şehzade Kongurtay, 1277-1282 yılları arasında Anadolu'nun "emir-i leşkeri" ve umumi valisi oldu. Adı geçen şehzade III. Keyhüsrev'in kız kardeşi ile evlendi ve Anadolu'da çok merhametsiz ve şiddetli bir yönetim uyguladı (Togan, 1981: 239).

1282-84'te Samagar Noyan yeniden Anadolu'daki İlhanlı ordusunun başkomutanı yani "emir-i leşker-i memâlik-i Rum" oldu. Memlûk ve İlhanlılar arasında Anadolu sınırlarında birçok savaş vuku buldu. Bizans imparatoru II. Basileios'un Çukurova'ya sürgün ettiği ve Kilikya Ermenileri adını alan Ermeniler Moğollar tarafında, Karamanlı Türkmenleri ise Memlûklar yanında bulunmakla iki devletin ilişkilerine tesir ediyorlardı. Memlûklar ile İlhanlılar Rum-kale⁵ civarında savaşırken Karaman-oğlu da Mısır Sultanı Kalavun'a elçi gönderip İlhanlılara ve Ermenilere karşı kendisine yardım edeceğini, fakat o tarafa gelebilmesi için de sultanın kendisine yol açmasını istedi.⁶

Han'a şikâyet edip "*Türkiye'deki görevlerinden alınmalarını*" bildirmesi üzerine, Abaka Han, gizli kalması şartıyla onun isteğini yerine getireceğini bildirdi. Fakat onun bu girişimlerini öğrendiği anlaşılın Acay Noyan, Süleyman'a daha ağır muamelelerde bulunmaya başladı. Bk. Ali Sevim-Erdoğan Merçil; Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara, 1995, s. 481.

³ Aksarayî, bu ismi Tudavun olarak belirtmektedir. Bk. Aksarayî; Müsâmeretü'l-Ahbar; s. 87.

⁴ Aksarayî; Müsâmeretü'l-Ahbar; s. 87-88. Yazıcızâde Ali; Tevârih-i Âl-i Selçuk, Haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. 802-803.

⁵ Urfa'nın Birecik ilçesinin kuzeyinde bulunmaktadır.

⁶ Çukurova'daki Ermeniler, Karamanlı ordusunun buradan geçmesine engel oluyorlardı. Böylece Suriye yolu kapalı bulunuyordu. Bkz. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 574.

Bunun üzerine sultanın gönderdiği bir askerî kuvvet yolu açarak Karaman ordusunu Çukurova'ya geçirdi. İki ordu Anazarba'ya⁷ kadar bölgeyi akınlara uğrattı. Seyfeddin Kalavun, Baybars gibi Kıpçak Türklerinden idi. Yine bu sırada Kalavun'un hükümdarlığını kabul etmeyen Memlûk Devleti'nin büyük emirlerinden Sungur Aşkar, Abaka Han'a mektup gönderip onu Suriye'yi istilaya teşvik etmekteydi. Zaten Abaka Han, Elbistan mağlubiyetini unutamıyordu. Bu maksatla elli bin kişilik bir orduyu Suriye'ye sevk etti (1282).⁸

İlhanlı hükümdarı, Anadolu hudutlarında akınlarda bulunan Memlûklara karşı kardeşi Mengü Timur komutasında bir ordu sevk ederken Anadolu'da Samagar Noyan'ın emrinde bulunan İlhanlı ordusunun da Kayseri-Elbistan yolu ile ona katılmasını bildirdi. Kendisi de kumandasında bulunan ordu ile hareket etti ise de Fırat Nehri'ni geçemeyip Rahbe Kalesi'nde kaldı. İlhanlı ordusu seksen bin kişi idi. Memlûk hükümdarı da elli bin kişilik ordusu ile Şam'a geldi. Bu orduya Anadolu ve diğer bölgelerin askerleri de katıldı. İki ordu Hama ile Humus civarında karşılaştı. Fakat Moğollar tekrar Memlûk Sultanı Melik Elfi⁹ tarafından mağlup edildi.¹⁰

Mengü Timur, bozguna uğrayarak Diyarbakır hududuna gelerek burada toplayacağı askerlerin kendisine güç ve kuvvet vereceği, destek ve yardım güçlerinin toplanmasından sonra yeniden Memlûklara saldırıda bulunacağı yeni bir savaşa gireceği ümidiyle bekledi. Moğol ordusunda Anadolu'dan Samagar, Tayci (Tayşi) ve Tarancı da bulunuyordu. Makrizi, bu savaşta Samagar'ın öldüğünü söylüyorsa da Faruk Sümer bu görüşe katılmamaktadır (Sümer, 1969: 56).

Selçuklu Şehzadesi Gıyaseddin Mesud, Kırım'dan Anadolu'ya gelince Kastamonu uç beyi olan Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan onu alıp önce İlhanlı Valisi Samagar Noyan'a, sonra da Abaka Han'a götürdü. Han, Anadolu'da Diyarbakır, Harput, Malatya ve Sivas'ı da içine alan Doğu Anadolu'yu kendisine tahsis etti.¹¹ Argun Han zamanında Anadolu'da bulunan İlhanlı ordularının başında Samagar Noyan'ın yanında Tuğrul ve Bulargu da bulunuyordu. İlhan, 1285'te Türkmenleri tenkil maksadıyla kardeşi Geyhatu'yu yirmi bin kişilik bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Geyhatu o sene Erzincan'da yaylak ve kışlak yaptığı için Sahib Fahreddin Ali kendisine ve ordusuna erzak tedarikine girişti (Turan, 1993: 586).

⁷ Kozan'ın güneyinde. Turan; s. 574.

⁸ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraus); Abû'l-Farac Tarihi, II, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987, s. 607. Aksarayî; Müsâmeretü'l-Ahbar, s. 105. Turan; s. 574.

⁹ Elfi, sultan Kalavun'un lakabıdır. Bk. Aksarayî; Müsâmeretü'l-Ahbar, s. 105.

¹⁰ Aksarayî; Müsâmeretü'l-Ahbar, s. 105. Abû'l-Farac (Bar Hebraus); Abû'l-Farac Tarihi, s. 607. M. D'Ohsson; Histoire des Mongols, III, La Haye, 1834, s. 524-526. Togan; Umûmî Türk Tarihine Giriş, s. 239. Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 574-575.

¹¹ İbn Bibi; Selçukname, Mükrimin Halil Yinanç, Haz. R. Yinanç, Ö. Özkan, İstanbul 2007, s. 255-256. Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 583. Erzurum ve Erzincan da Gıyas ed-Din Mesud'a verilen şehirler arasındadır. Bk. Sevim - Merçil; Selçuklu Devletleri Tarihi, s. 486.

Fahreddin Kazvini ve Mücireddin Emir Şah, Anadolu idaresinde 1289'dan 1291'e kadar kaldılar. Bu dönemde Anadolu'da yapılan kötülüklerin Tebriz'e kadar gelmesi üzerine İlhanlı Veziri Sa'dü'd-devle Yahudî, Şemseddin Ahmed Lakuşî, Kılavuzoğulları ile birlikte vezir olarak Anadolu'ya gönderildi. Yargucu Bugday'ı da onların yönetimine verdiği gibi Göçebe Elçi'yi Sahib Fahrettin ile Mücireddin Emir Şah'ı tutuklamak için yarlıkla görevlendirdi (Aksarayî, 2000: 124). Anadolu yönetimine gelen kişiler, Sivas sahrasında yargu meclisinde hazır bulundular. Anadolu'daki büyüklerin tutuklanması hususundaki emirleri uygulamaya başladılar. Bunun üzerine Kazvini öldürüldü,¹² Mücireddin Emir Şah ise kurtuldu. Kılavuz oğulları, Anadolu'da zulüm yaptıkları gibi fesat çıkardılar. Adil bir emir ve yargucu olan Samagar Noyan, onların adaletten ayrıldıklarını ve kötülük yaptıklarını görünce onları durdurmaya karar verdi. Böylece o, Anadolu'daki kötülükleri ve adaletsizliği gidermek için yaptığı faaliyetlerinden dolayı halkın sevgisini kazanmaya başladı. Bu durumdan korkan Kılavuz oğulları ortadan kayboldu. Ancak kısa süre sonra Samagar'ın başkente geri dönmesi istendi (Aksarayî, 2000: 125-127).

Esasen 1290'da Samagar yeniden Anadolu'daki Moğol ordusunun başkumandanlığına getirildi. Yukarıda da söylediğimiz gibi o, dirayetli olduğu kadar adil ve merhametli bir emirdi.¹³ Samagar, Anadolu'ya bir Türk olan Yavlak Arslan oğlu Hoca Nasıreddin'e maliye işlerini tevdi etti. Bu sebeple kısa bir zamanda adil icraatıyla halkın ıztıraplarını dindirdi. Ancak Samagar Noyan kısa bir süre sonra azledilip Anadolu'nun idaresi İlhan'ın kardeşi Geyhatu'ya verildi. Geyhatu, Samagar'ın tavsiyesini dinleyerek Hoca Nasıreddin'i görevinde bıraktı (Sümer, 1969: 61-62).

Moğollar, daha Hülagü gelmeden önce Azerbaycan, Horasan ve Anadolu'da yerleşerek Müslüman Türklerle kardeşçe münasebet tesis etmek istemişlerdir. Bundan dolayı da aralarından bazıları hemen İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Mesela, Samagar'ın idaresinde bulunan Tatar tümenleri Danişmend vilayetinde Amasya ve Niksar taraflarında ve Çoruh boyunda yerleşip sonradan Samagar'ın oğulları ve torunları tarafından idare edildi. Samagar kabilesinin, yaylak olarak Erzurum dolaylarında yayladığı bilinmektedir. Günümüzde Samikale¹⁴ olarak bilinen köy ve onun yaylası Samagar kabilesinin hatırasını taşımaktadır. Samagar Noyan da daha Abaka Han zamanında İslamiyet'i kabul etti. Sultan Veled, onu akıl ve adalette cihanda emsali nadir ve "ezelden seçilmiş bir hükümdar" olarak tasvir ederek "Samagar Ağa" diye tesmiye etmektedir. Sultan Veled, Samagar'ın zevcesi,

¹² Bu sırada Şemseddin Konyevi adlı bir şahıs Tebriz'e gelerek Kazvini'nin yaptığı kötülükleri anlattı. Buna inanan Argun Han elçiler göndererek Kazvini'yi huzura getirterek Tebriz'de boynunu vurdurdu. Bk. Turan; Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 594.

¹³ İbn Bibi, Selçuknâme'sinde Samagar Noyan'ı, "Noyan-ı Muazzam" olarak nitelendirmektedir. Bk. İbn Bibi; Selçuknâme, s. 255. Hz. Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in Samagar Noyan'dan lütuf ve iyilik dileyen Türkçe, "beyimiz bizi unutmaz" nakaratlı Farsça bir gazeli vardır. Bk. M. Fuat Köprülü; Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934, s. 171.

¹⁴ Narman ilçesine bağlı bir köydür.

kızı ve oğlu Arap'tan da övgü ile söz etmektedir (Togan, 1981: 236; Konukçu, 1992: 73). Çoruh Havzası'na İlhanlılar zamanında Naymanların da yerleştirilmiş olduğu, bunlara mensup Alagözlü, Nayman gibi coğrafi isimlerden anlaşılmaktadır (Togan, 1981: 258).

Samagar Noyan'ın ölümünden sonra, Samagar Noyan'ın oğlu Arap küçük yaşta bulunduğu için Danişmendli İli'nin yani Şivas, Tokat ve Amasya'da bulunan Kara Tatar Tümeni Celayirli Baltu'nun kumandasına verildi ise de daha sonra Arap, Emir-i Leşker oldu. Emir Arap daha sonra Mevlevi muhitine mensup oldu ki ismi Mevlevi edebiyatında sıkça geçmektedir (Togan, 1981: 236; Konukçu, 1992: 73).

Kaynaklar

AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud; Müsâmeretü'l-Ahbar, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, Ankara 2000.

BAR HEBRAUS Ebu'l-Ferec; Chronography, Terc. W. BUDGE, Londra 1932.

D'OHSSON, M.; Histoire des Mongols, III, LaHaye 1834.

GREGORY Abû'l-Farac (Bar Hebraus); Abû'l-Farac Tarihi, II, Terc. Ömer Rıza DOĞRUL, Ankara, 1987.

İbn Bibi; Selçukname, Mükrimin Halil YİNANÇ, Haz. R. YİNANÇ, Ö. ÖZKAN, İstanbul 2007.

KONUKÇU, Enver; Selçuklulardan Cumhuriyet'e Erzurum, Ankara 1992.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat; Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934.

SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan; Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995.

SÜMER, Faruk; "Anadolu'da Moğollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Ankara 1969.

TOGAN, A. Zeki Velidi; Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1981.

TURAN, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993.

YAZICIZÂDE Ali; Tevârîh-i Âl-i Selçuk, Haz. Abdullah BAKIR, İstanbul 2009.